

Teorideki Dönüşüm: Paranın Nötrleşmesi ve Sosyal Sermayenin Güçlenmesi

Ragıp YILMAZ¹

Oytun MEÇİK²

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Özet

İktisat teorisindeki değişimler, paraya olan bakış açısını da değiştirir. Bu değişimler içinde paraya dair en önemli olgu, nötrlüğü ile ilgilidir. Para, ekonomi politikalarında nötr olduğunda hem siyasal hem de toplumsal mecrada bu anlayışa uygun yapılar ortaya çıkarır. Buparadigma değişimi, karşılığını toplumsal hayatın yapılanmasında gösterir. Özellikle Keynezyen iktisadi yapılanmanın çökmesinden sonra ortaya çıkan dünyanın yeni aklı, paranın nötr olmasına uygun yeni bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmiştir. Merkez bankalarının zaman tutarsızlığını çözmek ve kredibilite sağlamak için bağımsızlaşmaları ile birlikte, para politikasında işsizliği azaltma hedefi terk edilmiştir. Böylece bireyler gelecek güvencesi güdüsü ile Refah Devletinde elde ettikleri kazanımları yeni bir yapı ile ikame etmeye çalışmaya başlarlar. Bunun için de nötrleşen para ve tarafsızlaşan devlet karşısında formel ve enformel yapılar, toplum içinde güçlenmiştir. Paranın yeniden nötrleşmesi, bu ilişki ağlarına bağlı sosyal sermayenin güçlenmesine neden olur. Böylece kişilere güven veren, geleceklerini koruma altına alan, onlara pazar ve meslek imkânı sunan bu yapılar, yeni dönemin yeni seçkinleri haline gelirler.

Anahtar Kelimeler:

Para, Paranın Nötrleşmesi, Toplumsal Değişim, Sosyal Sermaye

Transformation in Theory: Money Neutralisation and Strengthening of Social Capital

Abstract

Evolutions in economic theory change opinions on money. The most important thing about the money within these changes is related to neutrality. When money is neutral, both politically and socially, it brings forth structures that fit this understanding. This paradigm shift shows its counterpart in the construction of social life. Especially after the collapse of the Keynesian economic structure, bringing together a new social structure to make the money neutral. The goal of reducing unemployment in monetary policy has been abandoned with independence of central banks which ensure the solution of time inconsistency and credibility. Thus, the individuals start to work on replacing the achievements they have acquired in the Welfare State with a new structure with the motivation of future security. For this reason, formal and informal structures have become stronger in society vis a vis neutralizing money and the state neutralized. The re-neutralization of the money leads to the strengthening of social capital linked to these relationship networks. Thus, these structures, which give confidence to the people, protect their future, and offer them market and profession, become new elites of the new era.

Key Words:

Money, Money Neutralization, Social Transformation, Social Capital

¹ Yrd. Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ragipyilmaz78@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, oytunm@ogu.edu.tr

1. Giriş

İktisat teorisindeki değişimlerle paraya olan yaklaşım da değişmiştir. Paraya yönelik en önemli değişim, nötrlüğüne ilişkindir. Zira para, ekonomi politikalarında nötr olduğunda hem siyasal hem de toplumsal alanda bu anlayışa uygun yapılar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu değişim süreci, karşılığını toplumsal hayatın yapılanmasında bulmaktadır. Özellikle Keynezyen iktisadi yapılanmanın çökmesinden sonra ortaya çıkan dünyanın yeni aklı, paranın nötr olmasına uygun yeni bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada nötrleşen para ve tarafsızlaşan devlet karşısında formel ve enformel yapıların güçlenmesi ve sosyal sermayenin yükseliş süreci ele alınmıştır. Bu doğrultuda, iktisat teorisinde yeni aklın paradigmasına uygun dönüşümle nötrleşen paranın modern ekonomideki rolü, ekonominin yapısında neden olduğu dönüşüm ve sosyal sermaye ile ilişkisi teorik çerçevede irdelenmiştir.

2. Teorideki Dönüşüm ve Paranın Yeniden Nötrleşme Süreci

Para ekonomik ve toplumsal hayatta her zaman varlığını hissettiren bir nesnedir. Bu nesneye yönelik olarak oluşan politika değişimi, paranın sadece belirli işlemlerde değişim meydana getirmez. Genellikle elden ele dolaşan bir nesne şeklinde tasavvur edilmesine karşılık, her zaman kendi anlamının ya da işlevinin ötesinde bazı etkilere yol açar. İktisat teorisindeki değişimler, ekonomi politikaları ve buna bağlı olarak para politikasında da değişim oluşturur. İlk olarak dünya ekonomisinde ve siyasal hayatında geri dönülmez değişimlere neden olan *Çifte Devrim* (Hobsbawm, 2012) döneminden sonra para, artık kendinden önceki dönemin bütün yapısal unsurlarını üzerinden atmıştır. Bu döneme kadar paranın kazanılması bir belirsizlik unsuruyken, bundan sonra ise paranın değerinin ne olacağı belirsizliğinin çözülmesi daha önemli hale gelmiştir (Galbraith, 1990, s.11).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, hakim ekonomik paradigma, kendisini Keynezyen iktisadi düşünceye dayandırmaktaydı. Refah devletini esas alan bu

yaklaşım, ekonomik ve toplumsal barışın sağlanmasını hedeflemekteydi. Toplumsal barışın sağlanması, çalışan-patron arasındaki ilişkinin düzenlenmesine dayanmaktaydı. Bundan dolayı da siyaset, emek ve işveren arasındaki uzlaşmaya dayandığından, sınıf temelliydi (Hall, 2010, s.1-5). Göreli ekonomi politikalarını esas alan Keynezyen iktisadi yapı, petrol krizleri ve bunun neticesinde oluşan stagflasyon olgusu ile çöktü. Bu dönemden sonra, ülkelerin kendi ekonomik şartları ikinci plana atıldı. Göreli ekonomik yapılanmanın yerini, bireylerden devlete kadar, herkesin uyum sağlamasının hedeflendiği ekonomik yapı aldı. Diğer bir ifade ile teori pratiğin önüne geçti (Chari ve Kehoe, 2006). Varsayımlar, temel kurallar haline geldi. Bu kurallara uyum, bütün ülkelerde geçerlilik kazandı. Ülkeler kendi şartlarının yerine, teorinin şartlarına göre politika belirlemeye başladı. Artık dünyanın *yeni aklına* (Dardot ve Laval, 2012) uygun olacak şekilde *yeni insan tipinin* (Kazgan, 2009, s. 123) yaratılması önem kazandı.

Teorinin kendi doğrularının ülke şartları yerine geçmesinin en önemli etkisi siyaset üzerinde oldu. Siyaset, ekonomi yönetiminden uzaklaşarak, para yönetimini uzmanların ve teknostrüktürel grupların (Galbraith, 1971, 2002) eline terk etti. Yönetişim ekonomisi (Bayramoğlu, 2010; Sönmez, 2011) olarak da ifade edilen bu yapının egemenliğini tesis etmesi ile önceden işsizliği düşürmeyi hedefleyen merkez bankaları sadece enflasyona odaklanmaya başladı (Goodfriend, 2007, s.48). *Lucas kritiğini* (Lucas, 1976) ve *zaman tutarsızlığı* problemini (time-inconsistency) (Barro ve Gordon, 1983a; Kydland ve Prescott, 1977) temel alan merkez bankaları işgücü piyasalarına yönelik politikaları terk etti. Bunun yerine, para politikasında enflasyon hedeflemesine geçildi. Sermaye gelirlerini vergilendirmeye yönelik politikalar, ikinci plana atıldı. Tüketim ve emek üzerindeki vergiler artırılırken, emek piyasasında dengeyi bozacak politikalarından kaçınıldı.

Keynezyen dönemde kontrol altında tutulan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, imkansız üçleme³ (impossible trinity) (Mundell,

³ Cohen tarafından korkunç üçleme (unholy trinity), Akat (2004, s. 61) tarafından küreselleşme üçlemesi olarak adlandırılır. Ayrıntılı bilgi için: (Tavlas, 2004; Akat, 2004).

1962, 1963, 1964) sorununu ortaya çıkardı. Bu para politikalarının hareket alanını sınırlarken, sermaye hareketleri serbestliğinde, sabit döviz kuru ve bağımsız para politikasının aynı anda uygulanamayacağı ifade eder. Ekonomi, bu tür bir yapı içerisinde, reel ve parasal kesimlere ayrılmaktadır. Klasik dikotomi gereği, parasal kesimde meydana gelen değişmelerin reel kesimi etkilemediği düşüncesi ise paranın nötrlüğüyle vücut bulmaktadır. Keynezyen görüş ise parayı pasif değil de, aktif bir öge olarak kabul ederken, reel ve parasal unsurlar arasındaki bağlantıyı da geçerli kılar.

Para otoritesinin, üretimi denge düzeyi üzerine taşımaya amaçlayan politikaları, ihtiyari politikalar olup, enflasyonist amaçlıdır. Ancak iktisadi karar birimlerinin sistematik hata yapmayacağı düşüncesi ile zamansal tutarsızlığın mevcut gelişmeler altında azalması (Barro ve Gordon, 1983b, s.599), merkez bankalarını, fiyat istikrarını sağlama amacına ve dolayısıyla ihtiyari politikalara karşı durabilen bir otorite olmaya itmiştir. Para politikasına, fiyat istikrarını ön plana çıkartan bir şekilde yön verilmesi, karar vericilere yön verebilen, yani kredibiliteye sahip bir para otoritesi anlayışını (Forder, 2004, s.9), dolayısıyla merkez bankası bağımsızlığı kavramını gündeme getirmiştir. Bunun için, hükümetlerin makroekonomik hedefler üzerinde ellerindeki güçten ödün vermek pahasına, merkez bankası bağımsızlığını benimseme yolunu seçtiği görülmektedir (Çolak, 2005, s.3-4). Böylece finansal istikrarın önemli ölçüde sağlanabildiği, pek çok örnekte kendini gösterir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s.124).

Merkez bankası bağımsızlığı, esasen 1980'li yıllardan itibaren dünya üzerinde kendini göstermeye başlayan düzenleyici kurumların yeşerme sürecinin başat örneklerinden biridir. Bu sürece, merkezi devletin bakanlıkları düzeyindeki pek çok mekanizmanın, yeniden organize edilen ve bağımsız şekilde tasarlanan düzenleyici kurumlara devredilmesi de eşlik etmiştir (Ozel, 2012, s.119). Bağımsız düzenleyici kurumların, bu dönemlerdeki toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerden ayrı tutulması mümkün değildir. Ayrıca demokratik kontrolden muaf kurumlar biçiminde, kamu politikası alanında hayati öneme sahip aktörler olarak ön plana çıktık-

ları da aşıkârdır (Sönmez, 2011, s.43). Bu gelişmelerin geri planında, siyasetçi ve bürokratlar arasında kendini gösteren güvensizlik ortamı ve politika uygulamalarının böylece işlerlikten uzaklaşması etkili olmuştur (Ozel, 2012, s.123).

Ekonomi yönetiminin teknokratik yapılara teslim edilmesi ve zaman tutarsızlığı probleminden kaçınılmak istenmesi Freeman (2002)'ın vurguladığı gibi uzmanlar demokrasinin ülkelerde yerleşmesiyle sonuçlandı. Diğer ifadeyle yönetilenlerin, toplumsal ve politik hayata fazla müdahale etmesini ortadan kaldırmayı hedefleyen *Üçlü Komisyon Hipotezi*'nin (Crozier, Huntington ve Watanuki, 1975) görüşlerinin uygulamaya konulmasıyla, Foucault (2008)'un ortaya attığı ve öznenin aslında herhangi bir hakkının olmadığı ve sadece belirlenen alan içinde hareket etmesine yönelik *yönetimsellik* ilkesi hayat buldu. Oy verirken siyasetçilerin uygulamaları göz önüne alınmasına karşılık, zımni olarak ekonomi yönetiminde bulunan teknokratlar değerlendirilmeye başlandı. Bunun sonucunda Hayek (2012)'in vurguladığı sınırlı demokrasiye neden olan *demarşi* ilkesi, ekonomi yönetiminin teknokratlaştırılmasıyla yeni paradigma etrafında biçimlenen *yeni akıl* çerçevesinde oluşturuldu.

Ekonomi politikaları kurallar bütünü etrafında, geleceği daha belirli hale getirmeye çalıştı. Bir yerde gökteki tanrı yere indirilerek (Sarfati, 2012) bilinmezlik anlayışı ortadan kaldırılmaya çabalandı. Rasyonel ve teknokratların belirlediği bir düzen kurulmaya çalışılırken, para politikaları da enflasyonu dizginleyen ve geleceği belirli hale getiren, tanrının eli işlevi görmeye başladı. Böylece enflasyonu, parasal olgu ve psikolojik etkenler yoluyla açıklamaya çalışan monetarizm ve rasyonel bekleyişler hipotezi ekonomi politikalarının temel doğrusu haline geldi. Para-enflasyon ilişkisinde sabit ve kesin bağıntılar etrafında değerlendirilme esasına geri dönüldü. Bunda küresel bağımlılığın giderek arttığı koşullarda ekonominin başarı ile işlemesi için, yurtiçi sosyal yapılar ve ekonomi politikaları arasındaki bağın öneminin artması etkili oldu (Gilpin, 2012, s.469).

Para politikalarının bu etkenlerle birlikte belirli bir kural demeti halinde kontrol altına alınması, bera-

berinde toplumsal maliyet getirdi. Bu toplumsal maliyet ise esnek istihdam yoluyla, refah devletinde elde ettiği kazanımları, kaybetmek zorunda kalan işgücünün üzerine binmektedir. Nitekim işgücü istihdam politikaları ile karakter aşınmasına (Sennett, 2008) uğrar. Karakter aşınması ile birlikte işgücü sadece iş güvenliğinin aşınması ile karşılaşmaz, aynı zamanda nesiller arasında çalışma koşullarına bağlı olarak toplumsal değerlere yaklaşım noktasında farklılıklar oluşur. İşgücünün para ve toprak gibi metalaşması (Polanyi, 2006) sınıf temelli politikaları, çıkar temelli politikalara terk eder. Diğer taraftan sanayi devriminin yükselen seçkinleri olan sendikalar (Pareto, 2005) siyasal ağırlığını kaybeder. Böylece *çift yönlü hareket içerisinde* (Polanyi, 2006, s.194) emeğin metalaşmasından doğan sorunlardan bu kesimi koruyan yapılar ortadan kalkar. Bir dönemin, yükselen seçkinleri *prekarya* haline gelir. *Schumpeterci* çalışma devletinin de (Topak, 2012) tam sürükleyicisi olur. Esnek istihdam şartları altında, boş zaman daralır, çalışma saatleri uzarken, insanların tüketimi devam ettirilebilmesinin yolu, ithalata bağlanır. İthalat yoluyla mal bolluğu ülkeler içinde tesis edilir. Toplumsal adalet, enflasyonun aşağı çekilmesi ve herkesin benzer mallara ulaşmasının önünün açılmasıyla sağlanır. Ayrıca zenginliğin ölçümünde önemli bir yere sahip olan, boş zaman ve çalışma zamanı (Clark, 2013, s.72) birbirinin yerine kullanılmaya başlanır.

Zaman anlayışındaki değişimin yanı sıra, mekâna özgü anlayışlar da değişir. Modern öncesi toplumlarda birbiriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanılan *uzam* ve yöre kavramları mekânsal anlamlarını yeniler. Bu yenilenmeyi sağlayan etken ise modern toplumsal hayatla birlikte yüz yüze etkileşimin ortadan kalkmasıdır. Daha uzaklarda görünmeyen, somut bir şekilde karşısında olmayan kişiler arasındaki ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda ise uzam kavramı yöreden ayrışır. Ayrıca yöreler, mekânlar ve vatan kavramı da dışsallaşır. Mekânlar, kurumlar kendilerinden çok daha uzaklarda yer alan toplumsal yapılardan etkilenir. Etkilenme ile birlikte biçim uyumuna çaba harcanır. Zaman ve uzam kavramlarının birbirinden ayrılmasıyla, uzam boş hale gelir ve

zamandan bağımsız bir yapıya bürünür. Bundan sonra toplumsal etkinliğin içinde yer alan yapılar ve etkinlik arasındaki *yerleştirilmişlik* bağı ortadan kalkar. Belirli bir yapı içinde yerleştirilmişliğini kaybeden kurumlar, kendi yöresel zamanlarının dışına taştığından, zaman-uzam arasındaki mesafe açılmaya başlar. Dolayısıyla yerel deneyim ve alışkanlıklardan kaynaklanan kısıtlamalar yıkılıp, yerine çeşitli değişim imkânlarına açık yapılar gelir. Bu döneme kadar etkisini devam ettiren toplumsal yapılar, *simgesel işaretler* ya *dauzmanlık sistemleri* ile yerinden çıkarılarak, yerelliğin önüne geçmiş ve etkisini azaltmıştır (Giddens, 2004, s.26-29).

Modern bir toplumsal yapı oluşturulmasında ve zaman-uzam arasındaki mesafenin yeni dönemde artmasında para etkili olmuştur. Para, zamanı belirli bir aralığın içine alırken, ticari işlemleri belirli bir değişim alanının dışına doğru yönlendirir. Böylece birçok yerde, farklı uzam ve zamanda yaşayan insanlar arasındaki ticari işlemlerin yürütülmesi mümkün hale gelecektir (Giddens, 2004, s.31). Diğer taraftan para, zaman ve mekân üzerinde denetim kurmaya yarayacak bir araç olur. Başka bir deyişle zaman ve mekân üzerinde sağlanan denetim, yeniden para üzerinde sağlanan denetim haline gelir. Paranın, zaman ve mekânla ilişkiye girmesi sonucunda ise iki sonuç ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, zaman ve mekân toplumsal hayattaki ilişkilerin parasallaşması neticesinde nitelik değişimine uğrar, ortaya çıkan yeni ilişki çerçevesinde, her şeyin yeri ve zamanı olduğu olgusu zorunlu bir değişime tabi tutulur. İkinci olarak ise zaman ve mekân, parasal hedeflerin izlenmesi ile nitelik değişimine uğrar. Zaman ve mekân parayı birlikte etkileyen değişkenler konumunda olduğundan, zaman ve mekânda oluşacak değişim, kâr ve çıkar anlayışında, zamana ve mekâna göre uyarlama ihtiyacını beraberinde getirecektir (Harvey, 2010, ss.255-258).

Diğer taraftan, sermaye hareketlerinin serbestleştiği, ülkelerin deregülasyon politikalarına yöneldiği, ekonomi politikalarının teknokratlara bırakıldığı ve esnek istihdam koşullarının yaratıldığı bu yeni dönemde, yeni paradigmanın yerleşmesinde sektörel farklılaşma ve ekonomik büyümenin belirleyicilerindeki değişim etkili olmuştur (Hall,

2010, s.6). Bu dönemde, istihdam ve üretim; imalat sektöründen hizmetler sektörüne yönelmiş, yüksek ücretlerin ödendiği sağlık ve finans sektörüyle ücretlerin daha düşük olduğu perakendecilik, restoranlar ve turizm hizmetlerinden oluşan sektörler ekonomide ağırlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra sadece üretilen parçaları değil, aynı zamanda işçileri mükemmelleştiren fordist üretim yönteminin (Womack, Jones ve Roos, 1990) yerine teknik bilginin, kalifiye işçinin, yeni bilgi teknolojilerinin ve küresel arz zincirlerinin oluştuğu yeni bir üretim sistemi yerleşmiştir. Öte yandan neo-liberal dönemde ekonomik büyüme; konut sektöründeki genişleme, ithal edilen tüketim malları ve kontrol edilemeyen tüketici kredileri etrafında şekillenmiştir. Ortalama gelir yavaş şekilde artarken, tüketim talebinin hızlanması ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur. İstihdama yönelik genişletici politikaların baskı altına alınmasına bağlı olarak, işsizlik oranı dünyada sürekli artarken, enflasyon istikrarlı bir seyir izlemiştir (Hall, 2010, ss.11-14). Topluların temel hayat tarzları ekonomideki değişimle birlikte dönüşüme uğrarken, üretim yöntemi de *Taylorist* bakış açısını terk ederek, post-fordist üretim yönteminin egemenliğinde *Toyotizm* anlayışına doğru yönelmiştir (Öke ve Kurt, 2004, s.413).

Politikalardaki ve kurumsal yapılarıdaki değişimler, toplumsal yapının içinde yer alan çıkar gruplarını ya da sınıfsal yapıları yerinden eder. Diğer bir ifadeyle toplum içinde seçkin olarak ifade edilen yapıları da değiştirici işlev görür. O döneme kadar toplumsal yapının seçkin unsuru olan grup/sınıflar etkinliğini kaybeder. Buna karşılık yeni dönemin seçkinleri, yeni politikalarla toplum içinde etkili olmaya başlar. Dolayısıyla toplum içinde geleneksel hale gelmiş olan yapılar yerinden edilir. Kendinden öncekilerden farklı, yeni değer yargılarını temsil eden çıkar grupları toplum içindeki yerini alır. Diğer taraftan para, ekonomik gelişmişliğini hızlandıran ve üretim yapısını değiştiren toplumsal ilişkilerin birbirine geçtiği yapıda merkezde yer almaya başlar. Böylece bireysel ilişkilerin düğüm noktası haline gelir (Ercan, 2009, s.68). Hatta Locke'un ifade ettiği özel mülkiyet üzerindeki sınırları kaldırıcı işlev görür. Kişilerin elde ettiği mülklerin

bozulma, yeterlilik ve emek sınırları paranın devreye girmesiyle yıkılır. Özel mülkiyet toplum içinde genişler (Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 2009, ss.181-185). Diğer ifadeyle para ya da özel mülkiyetten birinde meydan gelen değişim, diğerindeki değişmeyi de hızlandırır. Para; daha yoğun ve ileri özel mülk sahipliğini desteklerken, özel mülkiyet de paranın toplum içinde yaygınlaşmasını destekler (Bell ve Henry, 2001, s.204). Mülkiyet ile ilişkiye giren para, toplumsal yapıda değişim meydana getirirken, bireysel ilişkilerin merkezinde yer almaya başlar.

Bütün bu teoriye uygun şekilde politikaların şekillendirilmesi süreci, paranın nötrleşmesine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bir yerde yeni dönem ile para, klasik söylemine tekrar geri dönmüş olur. Toplumsal hayat içinde herhangi bir etkisi olmayan, sadece değiş-tokuşa yarayan bir nesne olarak değerlendirilen para, siyaseti ve toplumsal yapıların etkilerini dışlayıcı bir yapıya büründürülmüştür. Bu ise paranın kaynağı, ne olduğu, nasıl yaratıldığı noktasında metalist-kartalist ayrımındaki tartışmanın önemini daha da artırır.

3. Paranın Nötrlüğü Tartışması: Metalist-Kartalist Ayrımı

Paranın kaynağı, ne olduğu, nasıl yaratıldığı, bir otoritenin bu yaratılma sürecinde etkili olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalar, iktisadın belirli varsayımlar etrafında düşüncelerini sistematikleştirmesinden beri devam etmektedir. Bundan dolayı para, içinde yaşanan dönemdeki diğer bilimlerin bakış açısından, özellikle de fizikten etkilenmiştir ⁴.

4 9. Yüzyılda para tanımlanırken Newtonyan bakış açısına öncelik vermiştir. Bu yaklaşımda sabit ve belirli ilişkilerin kurulmasında kullanılan ölçülebilir etkenlerin dikkate alınması önemliydi. 20. Yüzyılda ise Einstanyan ya da rölativist bakış açısı paranın anlamlandırılmasında öne çıkmıştır. Einstanyan bakış açısı, paranın değerinin belirlenmesinde herkese göre farklı değer ölçümünü esas alır. Bu ise beraberinde dünyada farklı düzeylerde oluşan nispi fiyat dalgalanmalarının, her ülkeyi farklı şekilde etkilemesindeki nedenlerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Dolayısıyla Einstanyan bakış açısı, her yerde ve her zaman geçerli olan ilişkiler aracılığıyla, bütün ülkelerde geçerli olması gereken tek bir para tanımı ve para politikasını savunan Newtonyan bakış açısının tam tersi bir durumu ifade eder. Ülkelerin kendi şartları ve durumları hem paranın ne olacağını tanımlanmasında hem de para politika-

Bununla birlikte paranın ne olduğuna ve sahip olduğu özellikler üzerine tartışmalar, zaman içinde çeşitli kurumsal değişimlere uğramıştır. Para, değerli maden/mal paradan, fiyat paraya doğru bir yönelim geçirmiştir. Paranın tanımlanması altın ya da gümüş gibi değerli madenlere dayalı sistemden, fiyat para sistemine doğru evrilmiştir. Her iki yapı içinde de, elle tutulabilir ve somut nesnelere para olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde ise teknoloji ve finansal sistemdeki gelişmeler, para sisteminde de değişiklik getirmiştir. Fiyat paradan; soyut, elle tutulamayan şeylerin de para olarak kabul edildiği sisteme geçilmiştir.

Para bir yerde şekil değiştirirken, neyin para olduğunun ya da paranın oluşumunda neyin etkili olduğunun tartışması ise devam etmektedir. Burada iki yaklaşım söz konusudur: Parayı, devletin yarattığını öne süren *Kartalist* (bölünebilir para) (Weber, 1995, s.122) ve piyasanın yarattığını öne süren *Metallist/Mengeryen* yaklaşım.

İlk olarak Knapp (1924) tarafından devlet parası olarak ifade edilen Kartalist Yaklaşım, paranın sosyal fonksiyonuna ve toplumsallık özelliğine vurgu yapar. Bu yaklaşımda paranın hesap birimi olma özelliği daha fazla öne çıkarılır. Para arzının merkez bankası tarafından değil, endojen olarak bankalar yoluyla yaratıldığını ileri sürer. Bu süreçte merkez bankaları, sadece faiz oranlarını belirleyebilir. Dolayısıyla para ile enflasyon arasındaki ilişki göz ardı edilir. Bunun için de paranın *nötr* olmadığı savunulur (Wray, 2002, s.23).

sının uygulanmasında önem kazanır. Para, belirli bir andaki fiyatları karşılaştırılmasındaki bir ölçü olma yerine, belirli bir zaman içinde belirli bir dönemdeki fiyatların karşılaştırılma aracı haline gelir (Bordo ve James, 2006, ss.402-403). Bunun yanı sıra, Ortodoks iktisat ve Heterodoks yaklaşım farklılıkları da paranın ne olduğu konusundaki tartışmanın bir ayağını oluşturmaktadır. Ortodoks iktisat, parayı eksojen bir araç olarak değerlendirir. Para, işlem maliyetlerini azaltmak amacıyla değiş-tokuş esnasında ortaya çıkan bir nesnedir. Değişim aracı olma özelliği dışında herhangi bir fonksiyonu yoktur. Heterodoks yaklaşım ise paranın endojen bir şekilde yaratıldığını iddia eder. Özel para çoğunlukla da banka mevduatları, talebe bağlı olarak yaratılır. Bundan dolayı da nakit olarak bankaya yatırılması ya da bankadan kredi çekilmesi yoluyla paranın yaratılması söz konusu olur. Diğer bir ifadeyle krediler mevduatların yaratılmasını sağlar (Wray, 2002, s.25).

Paranın nötr olma özelliğinin göz ardı edilmesiyle para, değişim aracı olmanın ötesinde bir işlev içinde değerlendirilir. Artık para, kendi doğal halinde toplumsal ilişkilerin yer aldığı bir olgudur (Zelizer, 1989). Bu yönüyle toplumsal yapı içindeki ekonomik aktörler ile para otoritesi arasındaki ilişki, paranın ne olduğunun belirlenmesinde temel etken olur (Ingham, 2000, s.19). Böylece dünyadaki bütün paralar, geniş bir ekonomik ve toplumsal sistemin ürünü olarak hayat alanı bulur (Neale, 1976, s.4). Para, sosyal bir ilişki sistemi içinde varlık kazandığından, takas ekonomisinde değişimi kolaylaştırmak amacı ile ortaya çıkan bir nesne olmaz. Toplumsal hayatın bir parçası olarak ekonomide işlem görür.

Kartalist yaklaşıma göre para toplumsal ilişkilerde varlık alanı kazanır ve ortaya çıkarken, hesap birimi özelliğiyle saraylarda ve mabetlerde erken dönem bürokrasisi (Hudson, 2004) tarafından icat edilmiştir. Bunun yanı sıra paranın yaratılmasındaki borç ilişkileri (Bell ve Henry, 2001; Keynes, 2012; Wray, 2012), cezai işlemler ve vergiler (Gnos ve Rochon, 2002; Goodhart, 1998; Peacock, 2003; Wray, 2002) toplumsal ilişkilerin yansımalarını ifade eder.

Borç ilişkisine dayalı şekilde ortaya çıkan para (Bell ve Henry, 2001, s.219), borçları, fiyat listelerini ve genel satın alma gücünü temsil eder. Bu özelliğiyle asıl biçimini aldığı hesap parasını meydana getirir. Teslim edildiği zamandaki borç sözleşmeleri, yerine getirdiği zamandaki fiyat sözleşmeleri ve elde tutulmasıyla genel satın alma gücüne sahip para, hesap birimi olma niteliğine kavuşur. Zaten satın alma gücüyle para özelliğine kavuştuğunda, değiş-tokuş amacıyla kullanılan nesne özelliğini yitirir. Artık toplum hesap para ilişkisi ile nesneyi para haline getirirken, takas evresinden de çıkar (Keynes, 2012, s.3). Bu sayede para kimliğini hesap birimi olarak tesis eder ve toplumsal değer birimi oluşur (Wray, 2012, s.8).

Cezai işlemlerin ödenmesindeki araç özelliğiyle para, kefaretin bedeli olarak hesap birimi olma özelliğine ulaşır. Devlete yapılan bu ödemeler, onun için birer gelir kaynağıdır. Başlangıçta kefaret yoluyla gelir elde eden devlet, daha sonraki dönemlerde harçlar, vergiler, kira ve faiz ödemeleri yoluyla

egemenliğini para aracılığıyla toplumda tesis eder. Bu ödemeler, aynı zamanda, devletin gelişim gösteren kurumsal yapısının bir yansımasıdır. Tapınakların otorite olduğu yönetim yapısından saraylara, feodalitenin hâkim olduğu toplum yapısından demokratik yapının yerleştiği siyasal yapılara doğru gelişim aşamaları da bu süreç için gözlemlenebilir (Goodhart, 1998, s.413; Wray, 2002, s.28). Diğer bir ifadeyle, paranın gelişim süreci ile devletin egemenliğini tesis etme biçimindeki değişim süreci arasında bir ilişki vardır.

Kartalist yaklaşıma göre paranın yaratılması ve hesap birimi olmasını sağlayan diğer bir olgu da vergilerdir. *Vergiye dayalı para yaklaşımı* (tax-driven approach) (Wray, 2002, s.28) olarak da ifade edilen bu yaklaşımda para, devlet parası şeklinde ortaya çıkar. Devlet, sözleşmeleri kanunlara veya adetlere dayalı şekilde belirler. Para da bir *toplum sözleşmesi* niteliğine sahip olduğu için, neyin para olarak kullanılacağı devlet tarafından tanımlanır. Böylelikle devlet, hesap parasını yaratarak sözleşmelere ve fiyat listelerine uygun teslimatın karşılığında neyin kullanılacağını da belirler. Ödemelerin tanımlanan nesne etrafında yapılmasında, yasaya dayalı otorite biçiminde devlet egemenliğini gösterir (Keynes, 2012, s.4). Para, devlet tarafından konvertibl olmayan fiyat paraya dayalı şekilde tedavüle sokulur ve gerçek hayatın içindeki yerini alır (Gnos ve Rochon, 2002, s.46). Neyin para olarak kullanılacağına da değişim işlemi gerekli koşul olmaz. Bunun yerine vergiler, paranın belirlenmesinde etkili olur. Vergilerin ödenmesinde devlet tarafından belirlenen paranın kullanılacak olması, paraya olan talebi arttırır (Peacock, 2003, ss.208-209).

Bütün bu gerekçeler nedeniyle *Kartalist yaklaşım*, paranın nötr olma özelliğini reddeder. Para, sadece değişim aracı olsa dahi, kaynakların devlete aktarılmasında aracılık rolü üstlenir. Diğer ifadeyle, nötr özellikleri ile herhangi bir sosyo-ekonomik etkiden uzak olsa da reel etkiye sahip olur. Öte yandan, piyasa, karşılıklı ticaretten sağlanan fayda aracılığıyla faydanın artırıldığı bir yer olarak görülme yerine, borçlardan elde edilecek kazançların bir aracısı olarak değerlendirildiğinde, en temel özelliğiyle parasallaşmış bir kurum haline gelir (Wray, 2002,ss.29-30).

Kendi düşünce alt yapısını Menger (2009, ss.189-193)'den elde eden *Metalist düşünce* ise paranın kullanım değerine vurgu yapar. Para kullanım değerine, pratik hayatın getirdikleri ve alışkanlıklarla birlikte, mübadele esnasında kavuşur. Mübadele işlemlerinde, bireyler ticari işlemde bulunurken, bu malların kullanım değerlerini esas alırlar. Malın malla değişiminin esas olduğu böyle bir yapılanmada, istekler ve arzuların hem aynı özellikte hem de benzer olması gerekir. Ancak malın malla değişiminin esas olduğu noktada, mallara dair bilgi toplumdaki bütün bireyler tarafından elde edilebilmelidir. Bu durum, toplum içinde her birey için geçerli olmadığından, alışkanlık ve pratiğin tesis ettiği para, mübadeleyi kolaylaştıracak şekilde alışkanlık ve pratiğe dayalı olarak mübadele işlemine konu olur. Böylece para, devletin ya da bir yasama faaliyetinin ürünü olmadan, herhangi bir otoritenin yaptırım gücüne dayanmadan, bütünüyle doğal bir şekilde ortaya çıkar. Mübadeleye konu olan mallar, devlet otoritesinin varlığına dayanmadan, doğal şekilde para haline gelir. Diğer bir ifadeyle para, kimse tarafından bulunmuş nesne değildir. Ekonomik hayat ilerleyip geliştikçe, insanlar kendi çıkarlarının daha fazla farkına varırlar. Toplumsal hayatta ekonominin aşamalı gelişmesiyle birlikte, para birçok toplumda bağımsız şekilde ortaya çıkar. Neyin para olarak işlem göreceği, her yerde ve zamanda, kendine özgü ekonomik koşulların değişmesine bağlıdır.

Menger paranın kullanım değerini öne çıkartarak paranın nasıl ortaya çıktığını belirlemeye çalışırken, 18. yüzyıldan önceki dönemde Aristoteles'e dayanılarak tanımlanan *Metalist para sistemi*, iki temel ilke üzerinden parayı tanımlamıştır. Para olarak tanımlanan şeyin birincil özelliği, bir değişim aracı olması ve bunun yanı sıra değerinin bir değerli maden tarafından belirlenmesidir. Paranın değişim aracı olmasını öne çıkaran yaklaşım, değişim özelliğini aynı zamanda değer ölçümü olarak değerlendirir. Diğer bir ifadeyle para, sadece insanlar arasındaki mal ve hizmet değiş-tokuşunda aracılık eder. Bu aracılık esnasında değer ölçülmesine yardımcı olur (Schumpeter, 1954, ss.62-63). Bu yönleriyle para Adam Smith tarafından ifade edildiği gibi sadece ticaretin evrensel aracı olarak işlev görür (Cesarano, 1995,

s.447). Paranın, değiş-tokuş sürecinde işlem maliyetlerini azaltan özelliği öne çıkar. Bununla birlikte para, piyasadaki miktarı merkez bankası tarafından kontrol edilen, nötr bir araç şeklinde değerlendirilir. Diğer bir ifadeyle para, eksojen olarak yaratılan ve ekonomik hayatta herhangi bir etkisi olmayan nesnedir. Dolayısıyla enflasyon ile doğrudan ilişkili ticari bir maldır. Bu özellikleriyle değerli maden basını özel sektör tarafından yerine getirilebilir.

Paranın ne olduğuna, nasıl ortaya çıktığına ve kaynağının ne olduğuna yönelik sorular etrafındaki tartışmalar, teorideki dönüşüm tartışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde, teori pratiğin üzerinde egemenlik kurarken, para da teoriye uygun şekilde nötr özelliğine yeniden kavuştu. Paranın nötrleşmesi, para politikası üzerinde siyasetin etkisini kaldırılmasına neden oldu. Siyasal yapıların etkisini ortadan kaldırmak için para politikası, yönetim ekonomisi etrafında uzmanlarca yönetilmeye başlandı. Bunun sonucunda, enflasyona odaklanan ve siyasal yapılardan uzak bağımsız merkez bankaları paranın yönetiminde esas rolü üstlendi. İşsizliği azaltmaya yönelik politikalar, merkez bankası amacı olmaktan çıktı. Adeta Gellner (1992) tarafından ulus-devlet öncesi yönetim yapısını tanımlamada kullanılan, ulema yönetimine dönüldü. Ulus-devlet elindeki en önemli politika aracını teknokratlara teslim ederken, toplumsal politikalar sosyal hayatın içindeki başka yapılara teslim edildi.

Paranın nötrleşmesi sonucunda devletin ekonomiden çekilmesi, istihdam politikalarının gelecekteki enflasyonun belirli hale getirilmesinin gerisinde kalması ve artan finansallaşma bireyleri yalnızlığa itti. Bireyleri kendi başlarına hayat mücadelesine atan bu yapısal dönüşüm, bir *risk toplumunun* temelini attı. Bireyselleşme hızlandı ve bireyler geleneksel değer yargılarından uzaklaşmaya başladı. Bireyler anı yaşamaya yönelerek, tüketim ve ücret bağımlısı haline geldi (Beck, 2011, s.141). Bunun için de hiçbir şeyin kesin olmadığı yeni akıl etrafında şekillenen dünyada, erkekler ve kadınlar her zaman ve kesin olarak içinde yer alacakları gruplara sığınmaya çabaladılar (Hobsbawm, 1996, s.40).

Bireyler, bu yeni sistem içinde yeni bir politik alt

yapı ve sosyal destek modeli olarak kendi geleceklerini güvence altına almak ve gelecekteki belirsizliklere karşı korunma sağlamak amacıyla sosyal sermaye yapılarına yöneldiler. Kendine has iletişim dili, organizasyon yapısı ve kurumsal işleyişi olan sosyal sermaye, paranın nötrleşmesi sonucu devletin üstünden attığı yapıların yerini aldı.

3. Sosyal Sermaye

3.1. Sosyal Sermaye Kavramı

İktisat biliminde sermaye sözcüğü ile pek çok unsur özelliklerine göre kavramsallaştırılır. Sermaye türleri basitçe kategorize edildiğinde; finansal, fiziksel, beşeri, doğal ve sosyal sermaye biçiminde karşımıza çıkar. Bunlardan sosyal sermaye, kavram olarak olmasa bile, kapsadığı içerik itibarı ile Adam Smith, Alexis de Tocqueville ve Durkheim'da ve hatta Aristo gibi çok daha erken dönemlerin bilim insanlarının metinlerinde kendine yer bulmaktadır (Halpern, 2005, s.3-4). Rousseau, sosyal sözleşme ile paylaşılan değerlerin önemine dikkat çeker. İnsanların "özünde" iyi niyetli olmalarına karşılık *sıklıkla kandırıldıklarını* söyler. Bunlara dayanarak, yıllar sonrasındakendine literatürde önemli bir yer açarak gün ışığı ile buluşan sosyal sermaye kavramına uzanan kaldırımın taşlarını döşemiştir (Rousseau, 1993'den akt., Paldan ve Svendsen, 1999, s.6).

Sosyal sermaye ile insanlar arasında ilişki ağlarından kaynaklanan ve karşılıklı amaçlara ulaşılması neticesinde ortaklaşa değer yaratılır. Modern dünyanın ilişkileri böylece anlamlandırılır ve daha da önemlisi kavramsallaştırılmış olur (Schuller, Baron ve Field, 2000, s.1). Dolayısıyla sosyal sermaye, bir sivil topluluğun ve sosyal yapının içerisinde yer alan insanların birbirleri ile olan bağlantılarına odaklanır (Halpern, 2005, s.1). Piyasa düzeyinde (ekonomik, politik, işgücü ya da topluluğa dair) getiri beklentisiyle etkileşime giren ve ağ bağlantısı ile sosyal ilişkiler kuran bireylerce yapılan yatırımları ifade eder (Lin, 2001, s.19). İletişim ağları etrafında bir araya gelen bireyler, *benduygusundan bizedoğru* hareket ederler. Bunun sonucunda *herkesin her şeye sahip olmadığı ama birçok kişinin birçok şeye sahip olduğu* (Narayan ve Pritchett, 1996, s.2) sermaye türü toplum içinde yerleşir. Artık bireylerin karşılıklı iliş-

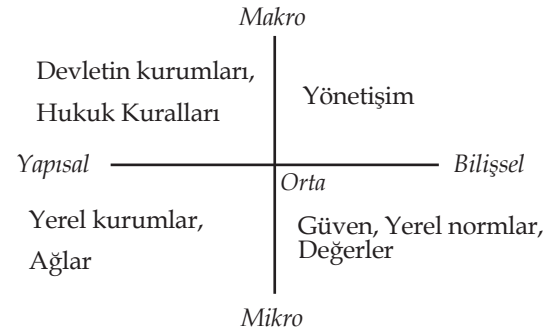

kiler yoluyla elde edecekleri fayda, *kişinin neyi bildiği değil, kimi tanıdığı* ilkesine bağlanır(Woolcock ve Narayan, 2000, s.225).

Putnam sosyal sermayeyi; *sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini arttıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi özellikler* ile tanımlar (Putnam, 1993, s.169). Bu üçlü sacayağı, insan yaşamının tümünde kalıcı etkilere sahip olan ve toplumsal düzeyde suç oranlarının azalması, politik aktörlerin daha aktif hale gelmesi ve yolsuzlukların azalması gibi sonuçlara gebe dir (Putnam, 1995).Dolayısıyla pratikte önemli değerler yaratan bir süreci (Putnam, 2000) gündeme getirir. Böylece bir mekanizma olarak sosyal sermaye ile kaynakların etkin kullanımı ve refah artışı beklentisi söz konusu olur (Woolcock, 1998, s.155).

Bourdieu (1986) ise *bireyin toplumda edindiği statülere hangi kaynaklar vasıtasıyla eriştiği* sorusuna odaklanarak sosyal sermayeye ulaşır. Bireylerin ya da grupların, karşılıklı *tanıma ya da tanınmalar* sonucunda edindiği kaynaklar ve bunların sağladığı sermaye ve gücün toplamı, sosyal sermayeye denktir. Böylece fayda maksimizasyonuna yönelen bir bireyin, sosyal (aidiyet temelli) ilişki kurduğu grubun hedeflerine yönelmesi söz konusu olmakta ve güven, sosyal ağlar, normların bileşik etkisi neticesinde güçlü ve etkili bir topluluk oluşmaktadır (Onyx ve Bullen, 2000, s.25). Bu mekanizma, sosyal ağların inşasını sağlayan ve ortak eylemleri kolaylaştıran bir role sahiptir (Werner ve Spence, 2004, s.8).

Sosyal sermaye ile vücut bulan unsurlar, realiteden doğmaktadır. Buna göre, mikro düzeyde ele alındığında, bireyler ve hanehalkının içinde yer aldığı ağlar ve bağlı oldukları yerel kurumlar mikro düzeyde yapısal unsurlarken, mikro bilişsel unsurlar mevcut bu mekanizmaların ilişkilerine yön veren güven, yerel normlar ve değerler gibi unsurları muhteva eder. Makro yapısal boyutta ise otoritenin yerleştiği kurumsal mekanizmalar ile hukuk kuralları yer alırken, bunun bilişsel çerçevedeki karşılığı yönetim olmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermayeyi oluşturan ve paranın nötrleşmesine yol açan yapının fotoğrafını Şekil 1'deki gibivermek mümkündür (Grootaert ve Bastelaer, 2002, s.3).

Şekil 1. Sosyal Sermayenin Kapsamı ve Formları

Kaynak: Grootaertve Bastelaer, 2002, s.4'dan yararlanılarak uyarlanmıştır.

Sosyal sermayenin işlevsel olarak; *bağlayıcı* (bonding), *köprüleyici* (bridging) ve *eklemleyici* (linking) rolleri de söz konusudur. Bağlayıcı sosyal sermaye ile aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular gibi birbirini tanıyan, birlikte yaşayarak karar alan bireylerin ilişkilerindeki derinleşmeye bağlı olarak, kapsamı daha geniş ağlardaki ilişkilere yönelik engeller ya da kopuşlar oluşmaktadır. *Köprüleyici sosyal sermaye* ise farklı özelliklerdeki grup üyeleri arasındaki yatay bağları şekillendirerek, olağan koşullarda ilişki kurması mümkün olmayan ağlar arasında köprüler oluşmasını sağlamakta ve bilgi ile güvenin yayılmasında ve işlemlerle ekonomik aktivite dinamiği yaratılmasında pozitif etkili olmaktadır. *Eklemleyici sosyal sermaye* ise bireyler ya da ait oldukları grupların, siyasi ya da finansal güce sahip durumdaki birimlerle bağlantılarını tanımlamakta ve grup üyelerinin mikro düzeyde sosyal sermayelerinin yükselmesine ve sosyal eylemlerin siyasi ve ekonomik olarak etkin düzeye gelmesine yol açmaktadır (Sabatini, 2009, s.430).

Bir sosyal yapıda, sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar; sosyal birlik, grup özellikleri, günlük sosyal yaşam, komşuluk ilişkileri, gönüllülük, normlar, güven (Narayan ve Cassidy, 2001, s.67) gibi kanallardan kaynaklanır ve bunlar basitçe *sosyal ağlar, normlar ve güven* boyutlarına indirgenebilir. Bunlardan ağlar, aynı iletişim kodlarını kullanan ve genişlemesi önünde bir sınırdan söz edilemeyecek nitelikteki açık yapılardır. Bunlar sosyal sermayenin; karanlık yönüne dair bir takım siyasi yapılanmalar, yasa dışı faaliyet gösteren çeteler olabileceği gibi,

resmi nitelikteki siyasi yapılanmalar, bireyselden küresele uzanan medya ve iletişim kanalları türünden yapılar olabilir (Schuller ve ark., 2000, s.19).

Normlar ise bir sosyal topluluğa dâhil olan bireylerin tutum ve davranışlarının topluluk açısından ne ölçüde kabul edilir olduğunun bir yazılı olmayan ölçütüdür. Dolayısıyla normlar, mensuplarını gayri ahlaki, yasa dışı eylemlerden ya da topluluk tarafından kabul görülmeyecek girişimlerden alıkoyma özelliği ile sosyal sermayeyi güçlendirir (Knack ve Keefer, 1997, s.1254). Güven ise sosyal alan ile ekonomi arasındaki bir tür yapıstırıcı olarak görülür. Zira ekonomik aktörler arasındaki ilişkileri biçimlendiren güven esasını ve ilişkilerin sürdürüldüğü mecradaki güvenilirliği kapsar (Kovalainen, 2005, s.75-76).

Sosyal sermaye, temelde bir ekonomide; bilgiye dayalı işlem maliyetlerini minimize etmekte (Szreter, 2000, s.61), öngörülebilirliği ve üretimi artırmakta (Paldam ve Svendsen, 1999, s.7), ekonomik birimler arasında kurulan ilişkilerden, ortaklaşa girişimlerin yeşermesine uygun ortam şartlarını hazırlamaktadır (Francois, 2002, s.15). Piyasa içinde işbölümünü koordine eden sosyal sermaye, reel gelirin dağıtımını sağlar. Bu yolla piyasa ilişkilerine karşı koruyucu bir görev üstlenir. Bunun yanı sıra, biçimsel ya da biçimsel olmayan yapılarla, toplum içindeki karşılıklılık ilkesini de tesis eder. Böylece refah devletinin yeniden dağıtım ilkesini de yerine getirir (Carroll ve Stanfield, 2003, s.400).

3.2. Sosyal Sermayenin Üstlendiği Roller

Yeni akıl, piyasanın kusurlarını asimetrik bilgiye bağlar. Kaynaklarını optimize etmek için eksik bilgi ile mücadele etmek durumunda kalan ekonomik birimler, artan işlem maliyetleri nedeniyle oluşan piyasa dışı kurumlara yönelirler. Bu da sosyal sermayenin güçlenmesine karşılık gelir (Fine, 2008, s.30-37). Öteden beri, devlet *toplumsal düzenin kurucu unsuru* olarak görülür. Bu rolü, *küresel dünyada geçerliliğinin kalmadığı savı*, ekonomik altyapıdaki değişimin sağlanmasında bir *direnç unsuru* olarak görülmesi nedeni (Yalman, 2002, s.316) ve toplum geliştikçe doğası gereği daha önemli ve karmaşık gelen ve sağlıklı hale geldiği öne sürülen“ doğal bir organ

tasviri” (Vergara, 2006, s.41) ile sosyal sermayeye bırakmıştır. Bu sayede ekonomik birimler arasında ihtiyaç duyulan karşılıklı itibarın yeniden yaratılması ve güven ilişkisinin kurulmasının mümkün olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Düşünce kalıbındaki bu dönüşüm, dünya imgesinin daha mekanik hale geldiği ve varlık hiyerarşisi anlayışının ortadan kalktığı bir ortamda vuku bulmaktadır (Taylor, 2014, s.910). Nitekim *yeni akıl* rolünü sorguladığı ve hatta eleştirdiği devlet mekanizması geride önemli boşluk bırakmaktadır. Bu da, piyasa-devlet karşıtlığının ortaya çıkardığı analitik ve siyasi bir alternatif bulma arzusu çerçevesinde sosyal sermayeyi gündeme taşımaktadır (Fine, 2008, s.59). Bu mekanizmanın işleyişi, ülkelerin işadamlarına açılması ve devletlerin bütünüyle yükünü taşıyamadığı zenginliğe de, yönetsel erke de toplum içinde filizlenen bu iş çevrelerinin sahip çıkmaya başlaması ile gerçekleşmiştir (Çeçen, 2015, s.51). Bu sürece, ana akım iktisat modellerinde, piyasanın oluşumunda etkili olan sosyo-politik unsurların, topluma, iş dünyasına, örgütsel yapılara, girişimcilik faaliyetlerine dair unsurlardaki farklılıkların göz ardı edilmesinin getirdiği önemli bir handikap da dahil olur (Buğra, 1995, s.364). Zira örnekler gösterir ki; başarılı piyasa ekonomilerinin gelişme nedeni, piyasanın içinde işlediği sosyal sistemlerin, topluluğun amaçlarına hizmet edilmesini gerektiren bireysel kazanımları oluşturan normlara dayandırılmış olmasıdır (Barry, 1998, s.109). Yeni akıl, toplumsal kararları alma noktasında keyfi davrandığını düşündüğü (Wallerstein, 2003a, s.85) ve çatışan bireysel çıkarları, toplumsal çıkar haline getiren bir mekanizma olan devleti, ekonomi çerçevesinin dışına çıkarmaktavebu boşluğun doldurulmasında (Caslin, 1993, s.297) sosyal sermayeyi görevleştirmektedir.

Sosyal sermaye, neo-liberal bir esinti ile varlığını gösteren küreselleşme tartışmaları içerisinde, piyasa-devlet mekanizmalarının duruşlarındaki değişim ile birlikte meydana gelen boşluğun dolması/ doldurulması aşamalarında; toplumsal, sosyal, kültürel, ekonomik boyutları ile kendine alan yaratan yeni bir takım unsurların söz konusu olması ile sürece dair bütünlük kazanmaktadır. Nitekim bu çerçevede, toplumsal alanda önceki koşullarda kendine

fırsat alanı bulamayan tüm unsurların, küreselleşme kisvesi altında meydana gelen dönüşümde, kendine ait müstakil yeni alanlar tanımladığı göze çarpar (Koyuncu, 2002, s.364). Buna paralel şekilde, yerleşik yönetsel mekanizmaların sıcak karşılamamasına karşılık, politika sürecinde işadamlarının söz sahibi olduğu bir konuma getirilmesi, siyasal çevrelerde giderek yerleşen bir fikir olmuştur. Bu fikre zemin hazırlayan ise *işadamlarıyla iktisat politikasının yapıcılarında kurulacak işbirliğinin ekonomik gelişmeye uygun koşulları yaratacağı* düşüncesidir (Buğra, 1995, ss.35-40). Böylece *ilerlemeci muhafazakârlık* olarak tanımlanan doğrultuda; kapitalist sistemin materyalist görüşünden haz etmeyen, ancak serbest pazar ekonomisini destekleyen, devletin küçülmesi ve özelleştirme uygulamalarını benimseyen, açık ekonomide, kültürel değer ve kimliklerini koruyarak küreselleşme sürecine eklemlenen *yeni bir sınıf benzeri* yapılanma oluşmaktadır (Koyuncu, 2002, s.375). Bunda yeni ekonomik paradigmanın ortaya çıkardığı, girişimci, özgür ve bağımsız karakterli, merkezî yetçilikten haz etmeyen toplum tipinin rolünün olduğu açıktır (Şimşek, 2014, s.161). Bu gibi gelişmeler, girişimciliğin ve sermayenin yeterli olmadığı ortamda, devletin yatırım gerçekleştirme için özel sektördeki unsurları destekleyerek, alan yaratma çabası ile ortaya çıkabileceği gibi, devletin piyasa kaynaklı alternatif güç odaklarına mesafeli durduğu ve septik bir davranış sergilediği durumlarda da, ekonomik işlevlerin gerçekleştirilebilmesine yönelik tercihleri şekillendirir (Buğra, 1995, s.264). Bu yapının ortaya çıkması, iradi ya da irade dışı olması fark etmeksizin, ekonomik birimleri sermaye birikimi uğrunda çaba göstermekten alıkoymayacak ve uluslararası düzeyde devletlerin temsil ettiği ekonomik güçlerin sermaye birikimi mücadelesi sürece ve ekonomik süreçlerdeki metalaşma, buna bağlı olarak gerçekleşecektir (Wallerstein, 2003b, s.251).

Ekonomideki yapısal değişimler ile siyasi değişimler arasındaki güçlü ilişki insanlığın geçmişinde önemli izler bırakmıştır (Freeman ve Louça, 2013, ss.344-345). Bunun bir tamamlayıcısı olarak düşünülen sosyal sermayenin toplumların yapısal özelliklerine de bağlı olarak, devlet mekanizmasının yerine getirdiği bazı görev ya da sorumlulukları üstlendiği

pek çok örnekte kendine yer bulmaktadır. Bunda sosyal sermayenin unsurlarının toplumsal dinamiklere bağlı olarak şekillenmesinin önemli bir rolü söz konudur. Örneğin nüfusun azalma gösterdiği, yaşlanma eğiliminin öne çıktığı sosyal dayanışma gereksiniminin baş gösterdiği Japonya gibi ülkelerde, sosyal sermayenin getirdiği karşılığın sosyal güvenlik sistemi için sosyal dayanışmayı güçlendiren bir *kamusal mal* olarak ele alınabildiği görülmektedir (Hamada ve Takao, 2008, s.282).

Politika yapıcılarının kısa dönemde kontrolü dışında yer alan faktörlerden biri olarak (Blotevogel, 2013, ss.17-18) finansal gelişme literatüründe finansal az gelişmişliğe yol açan temel nedenler arasında gösterilen sosyal sermayenin (Guiso, Sapienza ve Zingales, 2004, s.552) ekonomik kalkınmadaki rolüne dair tartışmalar, Dünya Bankası gibi küresel ekonominin politika yapıcısı konumundaki kuruluşların sürece dâhil olması ile birlikte güven ve normların piyasa ekonomisinin istikrar ve büyüme potansiyeline yönelik bir ölçüt olarak kabul edilir hale gelmesine yol açmıştır (Lewandowski, 2006, s.17). Bu süreç, aynı zamanda yine müdahil durumda bulunan kuruluşların yön vermesi ile küçük ya da piyasa dostu devlet kavramlarıyla birlikte yol alan yönetim kavramının, ulus devlet ölçeğinden bağımsızlaşarak üstünlük sağladığı bir tür siyasal egemenliğe giden yolu şekillendirmiştir (Bayramoğlu, 2005, s.28).

4. Sonuç

İktisat teorisindeki dönüşüm, kendinden önceki zamanda geçerli olan politikaları ve bu politika araçlarını anlam değişimine uğrattı. Refah Devletinde toplumsal barış ve adaleti temel alan işsizlik odaklı politikalar terkedildi. Bunun yerine geleceği kontrol altına alan ve enflasyon odaklı politikalar öne çıktı. Enflasyonda istikrarı sağlayıp, reel değerler etrafında adaleti tesis etmek önemli hale geldi. Devletin ve siyasetin ekonomiden uzaklaşmasına neden olan bu süreçte, yönetim ekonomisi güçlendi. Uzmanlar ve bağımsız kurullar aracılığıyla gerçekleştirilen ekonomi yönetimi, bireylerin sığındıkları modern dönem seçkin yapılarını da yıktı. Bunun neticesinde bireyler, kendilerine güvenlik sağlayan sosyal sermaye yapılarına yöneldi. Sosyal sermaye, birey-

lere gelecek güvencesi sağlarken, kendi içine kapalı yapılarla kendilerine bağlı bireyler oluşturdu. Bu ise devlete yasalarla bağlı yurttaşlar yerine, kendi içinde kuralları olan gruplara bağlı bireyler yarattı. Birer çıkar grubu şeklinde hareket etmeye başlayan bu yapılar, toplumsal konsensüsü ortadan kaldırdı. Böylece, dünyanın yeni aklının nötrleştiği para ve tarafsızlaştırdığı devlet yerine, siyasal etkilere de sahip sosyal sermaye yerleşti. Yurttaşların hakları yerine, sosyal grubun çıkarları öne çıktı. Birey kendi çıkarının peşinde koşarken, kendine has kurallarla yönetilen sosyal sermaye yapısının güçlenmesine neden oldu. Dünyanın yeni aklı, rasyonel birey yerine, *rasyonel bir çıkar grubu* yaratmış oldu. Diğer bir ifadeyle gelecek öngörüsü nötrleşen para yerine, sosyal sermaye grupları tarafından bireye sağlandı.

Kaynakça

Ağaoğulları, M.A., Zabcı, F.Ç. ve Ergün, R. (2009). *Kral devletten ulus devlete*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akat, A. S. (2004). Dalgalı kur ve para politikası: bir parasal kural önerisi. H. L. Akgül, & F. Aral (Ed.), *Gülten Kazgan'a armağan Türkiye ekonomisi içinde* (s. 57-80). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Barro, R. J., & Gordon, D. B. (1983a). Rules, discretion and reputation in a model of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 12(1), 101-121.

Barro, R. J. & Gordon, D. B. (1983b). A positive theory of monetary policy in a natural rate model. *The Journal of Political Economy*, 91(4), 589-610.

Barry, N. (1998). *Birey, cemaat, piyasa: liberal bir perspektif*. (çev. M. Erdoğan, haz. A. Mavili Aktaş). Ankara: Liberte Yayınları.

Bayramoğlu, S. (2010). *Yönetişim zihniyeti Türkiye'de üst kurullar ve siyasal iktidarın dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim zihniyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Beck, U. (2011). *Risk toplumu başka bir modernliğe doğru* (çev. K. Özdoğan, & B. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Bell, S. & Henry, J. F. (2001). Hospitality versus exchange: the limits of monetary economics. *Review of Social Economy*, 59(2), 203-226.

Blotevogel, R. (2013). *Measuring and mending monetary policy effectiveness under capital account restrictions – lessons from Mauritania*. IMF Working Paper WP/13/77, International Monetary Fund.

Bordo, M., & James, H. (2006). *One world money, then and now*. NBER Working Paper Series.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, In J. Richardson (Eds.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Westport: Greenwood.

Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye'de yeni kapitalizm* (çev. B. Doğan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları* (çev. F. Adaman). İstanbul: İletişim Yayınları.

Carroll, M. C., & Stanfield, J. R. (2003). Social capital, Karl Polanyi and American social and institutional economics. *Journal of Economic Issues*, 37(2), 397-404.

Caslin, T. (1993). *Liberalizm, refah devleti, eleştiriler* (der. K. Saybaşı). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Cesarano, F. (1995). The new monetary economics and the theory of money, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 26, 445-455.

Chari, V. V., & Kehoe, P. (2006). Modern macroeconomics in practice: How theory is shaping policy. *The Journal of Economic Perspectives*, 20(4), 3-28.

Clark, G. (2013). *Fukaralığa veda dünyanın kısa iktisadi tarihi* (çev. E. Demircioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Crozier, M., Huntington, S. P., & Watanuki, J. (1975). *The crisis of democracy, the trilateral commission*. New York: New York University Press.

Çeçen, A. (2015). *Kapitokrazi: sermaye egemenliği*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Çolak, Ö. F. (2005). *Finansal piyasalar ve para politikası*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı neo-*

- liberal toplum üzerine deneme.* (çev. I. Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ercan, F. (2009). *Toplumlar ve ekonomiler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fine, B. (2008). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı* (çev. A. Kars). İstanbul: Yordam Kitap.
- Forder, J. (2004). The theory of credibility: confusions, limitations and dangers. In P. Arestis & M. Sawyer (Eds.) *Neo-liberal economic policy* (pp. 4-37). Cheltenham: Edward Elgar.
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics lectures at the collège de france 1978-1979*. M. Senellart, (Eds), G. Burchell (Trans.). New York: Palgrave MacMillan.
- Francois, P. (2002). *Social capital and economic development*, Oxon: Routledge.
- Freeman, C., & Louça, F. (2013). *Zaman akıp giderken: sanayi devrimlerinden bilgi devrimine* (çev. O. S. Binatlı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Freeman, J. R. (2002). Competing commitments: technocracy and democracy in the design of monetary institutions. *International Organization*, 56(4), 889-910.
- Galbraith, J. K. (1971). *The new industrial state*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Galbraith, J.K. (1990). *Para nereden gelir nereye gider* (çev. N. Himmetoğlu ve B. Çorakçı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Galbraith, J. K., & Salinger, N. (2002). *Ekonomi üzerine hemen herşey* (çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk* (çev. B. E. Behner & G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları*. (çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayın.
- Gilpin, R. (2012). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politikası*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Gnos, C., & Rochon, L.P. (2002). Money creation and the state a critical assessment of chartalism. *International Journal of Political Economy*, 32(3), 41-57.
- Goodfriend, M. (2007). How the world achieved on monetary policy. *Journal of Economic Perspectives*, 21(4), 47-68.
- Goodhart, C.A. (1998). The two concepts of money: implications for the analysis of optimal currency areas. *European Journal of Political Economy*, 14, 407-432.
- Grootaert, C., & Bastelaer T. (2002). Social capital: from definition to measurement. In C. Grootaert & T. Bastelaer (Eds.), *Understanding and measuring social capital* (pp. 1-12). Washington, DC: The World Bank.
- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2004). The role of social capital in financial development. *The American Economic Review*, 94(3), 526-556.
- Hall, P. A. (2010). *The political origins of our economic discontents: contemporary adjustment problems in historical perspective*. Retrieved from scholar.harvard.edu/hall/files/gourevitch.pdf
- Halpern, D. (2005). *Social capital*. Cornwall: MPG Books.
- Hamada, J., & Takao, S. (2008). Policy implications of social capital for the Japanese social security system. *Acta Medica Okayama*, 62(5), 275-283.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu kültürel değişimin kökenleri*. (çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayek, F. A. (2012). *Hukuk, yasama ve özgürlük* (çev. A. Yayla, M. Erdoğan, & M. Öz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1996). The cult of identity politics. *New Left Review*, 217, 38-47.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim çağı 1789-1848*. (çev. M. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hudson, M. (2004). The archaeology of money: debt versus barter theories of money's origins. In L. R. Wray (Ed.) *Credit and state theories of money: the contributions of A. Mitchell Innes* (pp. 99-127). Cheltenham: Edward Elgar.
- Ingham, G. (2000). Babylonian madness: on the historical and sociological origins of Money. In J. Smit-

hin (Ed.), *What is money?* (pp. 16-41), London and New York: Routledge.

Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keynes, J.M. (2012). *Para üzerine bir inceleme* (çev.C. Gerçek), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.

Knapp, G.F. (1924). *The state theory of money*. Clifton, NY: Augustus M. Kelley.

Kovalainen, A. (2005). *Social capital, trust and dependency, networks, trust and social capital*. Hants: Ashgate Publishing Limited.

Koyuncu, B. (2002). *Küreselleşme ve MÜSİAD: eklemleme mi, çatışma mı?*. F. Keyman (Der.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar içinde* (s. 358-376). İstanbul: Everest Yayınları.

Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules rather than discretion: the inconsistency of optimal plans. *The Journal of Political Economy*, 85(3), 479-492.

Lewandowski, J. D. (2006). Capitalising sociability: rethinking the theory of social capital. R. Edwards, J. Franklin & J. Holland, (Eds.), *Assessing social capital: concept, policy and practice* (pp. 14-28). Newcastle: Cambridge Scholars Press.

Lin, N. (2001). *Social capital: a theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lucas, R. E. (1976). Econometric policy evaluation: a critique. In K. Brunner & A. H. Meltzer (Eds.), *The phillips curve and labor markets* (pp. 19-46), Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Vol.1, North-Holland Publishing.

Menger, C. (2009). *İktisadın prensipleri*, (çev.A. K. Çelebi). Ankara: Liberte Yayın.

Mundell, R. A. (1962). The appropriate use of mo-

netary and fiscal policy for internal and external stability. *International Monetary Fund*, 9(1), 70-79.

Mundell, R. A. (1963). Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(4), 475-485.

Mundell, R. A. (1964). A reply: capital mobility and size. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 30(3), 421-431.

Narayan, D., & Pritchett, L. (1996). *Cents and sociability: household income and social capital in rural Tanzania*. Washington D.C.: The World Bank.

Narayan, D., & Cassidy, M. F. (2001). A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory. *Current Sociology*, 49, 59-102.

Neale, W.C. (1976). *Monies in societies*, San Francisco: Chandler & Sharp.

Onyx, J., & Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36, 23-42.

Ozel, I. (2012). The politics of de-delegation: regulatory (in) dependence in Turkey. *Regulation & Governance*, 6, 119-129.

Öke, K. M., ve Kurt, S. (2004). *Yeni süreç ve sendikaların temsil sorunu*. A. H. Köse, F. Şenses, & E. Yeldan (Ed.), *İktisat üzerine yazılar I küresel düzen: birikim, devlet ve sınıflar Korkut Boratao'ya armağan içinde* (s. 399-425). İstanbul: İletişim Yayınları.

Paldam, M., & Svendsen, G.T. (1999). *Is Social capital an effective smoke condenser? An essay on a concept linking the social sciences*, Social Capital Initiative Working Paper No. 11.

Pareto, V. (2005). *Seçkinlerin yükselişi ve düşüşü kuramsal bir sosyoloji uygulaması* (çev. Z. M. Doğan). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Peacock, M.S. (2003). State, money, catallaxy: underlaboring for a chartalist theory of money, *Journal of Post Keynesian Economics*, 26(2): 205-225.

Polanyi, K. (2006). *Büyük dönüşüm çağımızın siyasal ve*

ekonomik kökenleri (çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (1995). *Bowling alone: American's declining social capital*. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster Inc.

Sabatini, F. (2009). Social capital as social networks: A new framework for measurement and an empirical analysis of its determinants and consequences. *The Journal of Socio-Economics*, 38, 429-442.

Sarfati, M. (2010). *Ekonomi politisinin insanı kimdir?*. İstanbul: Derin Yayınları.

Schuller, T., Baron, S., & Field, J. (2000), Social capital: a review and critique. In S. Baron, J. Field & T. Schuller (Ed.), *Social Capital Critical Perspectives* (pp. 1-38). Oxford: Oxford University Press.

Schumpeter, J.A. (1954). *History of Economic Analysis*, Oxford: Oxford University.

Sennett, R. (2008). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerine etkileri* (çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sönmez, Ü. (2011). *Piyasanın idaresi neoliberalizm ve bağımsız düzenleyici kurumların anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Szreter, S. (2000), social capital, the economy, and education in historical perspective. In S. Baron, J. Field & T. Schuller (Ed.), *Social Capital Critical Perspectives* (pp. 56-93). Oxford: Oxford University Press.

Şimşek, H. (2014). *Paradigmalar savaşı ve beşinci dalga*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tavlas, G. S. (2004). Benefits and costs of entering the eurozone. *Cato Journal*, 24(1-2), 89-106.

Taylar, C. (2014). *Seküler çağ*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Topak, O. (2012). *Refah devleti ve kapitalizm, 2000'li yıllarda Türkiye'de kapitalizm*. İstanbul: İletişim Ya-

yınları.

Vergara, F. (2006). *Liberalizmin Felsefi Temelleri* (çev. B. Arıbaş). İstanbul: İletişim.

Wallerstein, I. (2003a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. (2003b), *Liberalizmden sonra* (çev. E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kurumu*. (çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge Kitabevi.

Werner, A., & Spence, L. J. (2004). Literature review: social capital and SMEs. In L. J. Spence, A. Habisch & R. Schmidpeter (Ed.), *Responsibility and social capital: the world of small and medium sized enterprises* (pp. 7-24). New York: Palgrave Macmillan.

Womack, J. P. Jones, D. T. & Roos, D (1990). *Dünyayı değiştiren makine*. İstanbul: Otomotiv Sanayii Derneği.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151-208.

Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249.

Wray, L. R. (2002). State Money. *International Journal of Political Economy*, 32(3), 23-40.

Wray, L.R. (2012). *Introduction to an alternative history of Money*. New York: Levy Economics Institute of Bard College.

Yalman, G. Y. (2002). Hegemony projeleri olarak devletçilik, kalkınmacılık ve piyasa. F. Keyman (Der.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar* içinde (s. 315-339). İstanbul: Everest.

Zelizer, V.A. (1989). The social meaning of money: special Money. *American Journal of Sociology*, 95(2), 342-377.

